

Σεμινάριο
του
Ινστιτούτου
Νίκος
Πουλαντζάς

ΤΟ ΝΕΟ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΕ

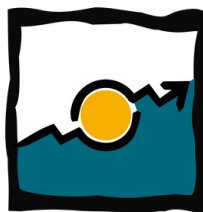
#REPORT

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΓΓΕΛΗ
ΕΛΕΝΗ ΓΚΡΙΝΓΟΥΔ

με την
υποστήριξη
του
EuroMemo Group

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Το νέο Δημοσιονομικό Πλαίσιο της ΕΕ

Σεμινάριο του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς
με την υποστήριξη του EuroMemo Group

Το report συνέταξαν οι:

Ελευθερία Αγγέλη

ερευνήτρια του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς

Ελένη Γκρίνγουδ

συντονίστρια της θεματικής Οικονομία-Παραγωγή-Βιώσιμη Ανάπτυξη
του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς

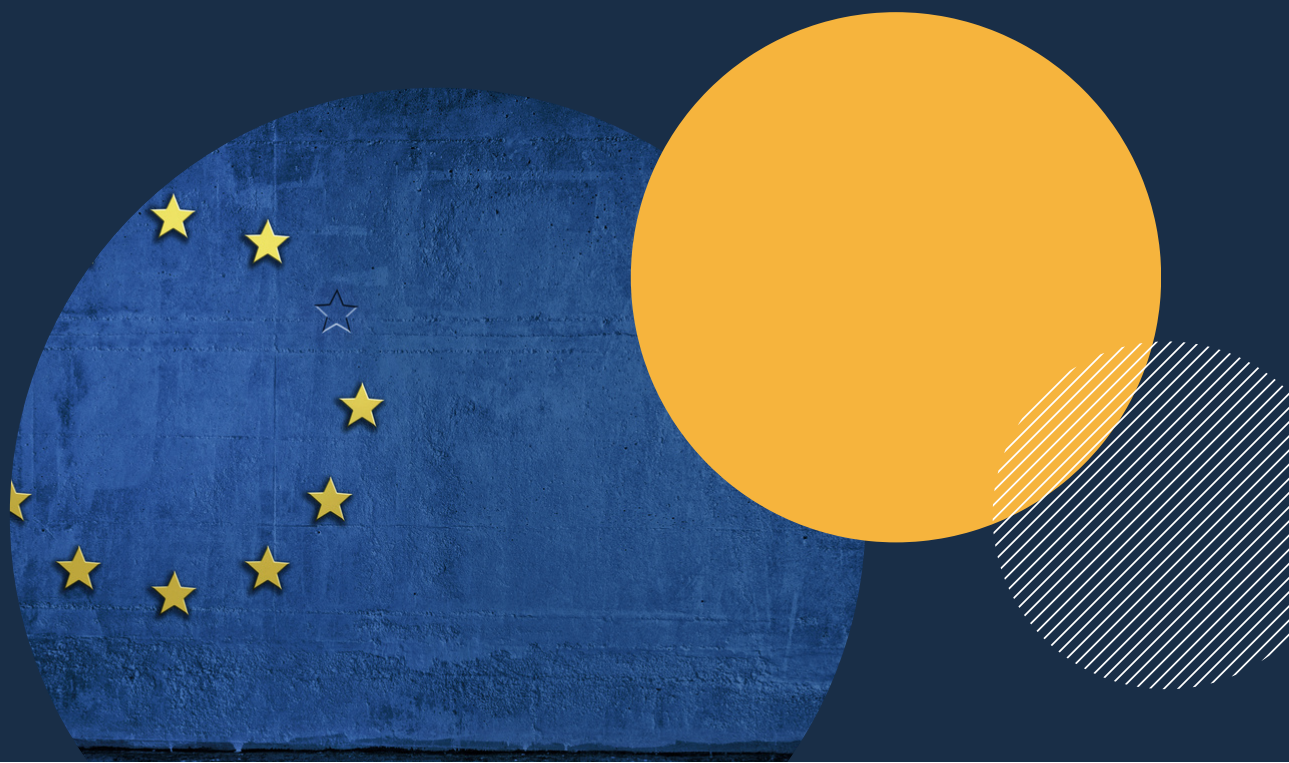
Το σεμινάριο **The new EU fiscal framework** πραγματοποιήθηκε στις 7 & 8
Ιουνίου 2023 στην Αθήνα

Σχεδιασμός: **Μαρίκα Φραγκάκη**, οικονομολόγος, μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου
Νίκος Πουλαντζάς και της Συντονιστικής Επιτροπής του Euromemo Group

Αθήνα - Σεπτέμβριος 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

01	Εισαγωγή	13	Οι εισηγήσεις του σεμιναρίου -
#Session6
02	Οι εισηγήσεις του σεμιναρίου -
#Session1	14	Οι εισηγήσεις του σεμιναρίου -
#Session7
03	Οι εισηγήσεις του σεμιναρίου -
#Session2	16	Συζήτηση στρογγυλής τραπέζης
05	Οι εισηγήσεις του σεμιναρίου -
#Session3	18	Συμπεράσματα
07	Οι εισηγήσεις του σεμιναρίου -
#Session4		
09	Οι εισηγήσεις του σεμιναρίου -
#Session5		

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Ινστιτούτο Νίκος Πουланτζάς πραγματοποίησε με την υποστήριξη του **EuroMemo Group** (Ευρωπαίοι Οικονομολόγοι για μια Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη) ένα διήμερο σεμινάριο στις 7 και 8 Ιουνίου, σχετικά με την αναθεώρηση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) και το νέο Δημοσιονομικό Πλαίσιο της ΕΕ. Στο σεμινάριο συμμετείχαν Έλληνες και ξένοι οικονομολόγοι, οι οποίοι παρουσίασαν κατά τη διάρκεια των επτά sessions το υφιστάμενο πλαίσιο, τις προκλήσεις και τις προοπτικές και κατέληξαν σε συμπεριληπτικές προτάσεις πολιτικής με γνώμονα την κοινωνική ευημερία.

Στο σεμινάριο παρουσίασαν τις θέσεις και τις προτάσεις τους οι παρακάτω ομιλήτριες/ομιλητές, με τη σειρά που μίλησαν και με την οποία παρατίθενται παρακάτω οι εισηγήσεις τους:

- **Magnus Ryner**, Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας στο King's College London και Αντιπρόεδρος του EuroMemo Group
- **Γαβριήλ Σακελλαρίδης**, Διευθυντής του Eteron, Ινστιτούτο για την Έρευνα και την Κοινωνική Αλλαγή
- **Λούκα Κατσέλη**, Συμπρόεδρος της Ανεξάρτητης Επιτροπής για την Ευημερία και Ισότητα, Ομότιμη Καθηγήτρια Οικονομικής ΕΚΠΑ και πρ. Υπουργός
- **Γιώργος Σταθάκης**, Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας Πανεπιστημίου Κρήτης και πρ. Υπουργός
- **Γιώργος Ιωαννίδης**, Οικονομολόγος, Ελληνικό Δημοσιονομικό Συμβούλιο
- **Μαρίκα Φραγκάκη**, Οικονομολόγος, Μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς, Μέλος της Διευθύνουσας Επιτροπής του EuroMemo Group
- **Μαρία Καραμεσίνη**, Καθηγήτρια των Οικονομικών της Εργασίας, πρ. Πρόεδρος και Διοικήτρια του ΟΑΕΔ, Μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς
- **Ollivier Bodin**, συνιδρυτής του Green-tervention
- **Ολιβιέ Βαρδακούλιας**, Οικονομολόγος, μέλος του Climate Action Network Europe
- **Sebastian Mang**, Οικονομολόγος, New Economics Foundation
- **Γιάννης Ευσταθόπουλος**, συντονιστής Κύκλου Βιώσιμης Ανάπτυξης και Ευημερίας, Ινστιτούτο ΕΝΑ
- **Γιώργος Μαρούλης**, Οικονομολόγος, μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο
- **Χρήστος Τσιριμώκος**, Οικονομολόγος, Ελληνικός Γεωργικός Οργανισμός Δήμητρα
- **Francesco Zezza**, μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Sapienza University της Ρώμης, ερευνητικός συνεργάτης στο Levy Economics Institute του Bard College

Το σεμινάριο διενεργήθηκε στα αγγλικά και το παρακολούθησαν κυρίως οικονομολόγοι, οι οποίοι/-ες συνεισέφεραν σημαντικά με τα σχόλια και τις τοποθετήσεις τους.

ΟΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ

#SESSION1

Στο πρώτο session, ο Magnus Ryner και ο Γαβριήλ Σακελλαρίδης μίλησαν για το υπάρχον ιδεολογικό και δημοσιονομικό πλαίσιο και πώς αυτό επηρεάστηκε από τις πολλαπλές και αλυσιδωτές κρίσεις (παγκόσμια οικονομική κρίση, κρίση του ευρώ, κρίση πανδημίας) από το 1997 έως το 2020.

Πιο συγκεκριμένα, ο **Magnus Ryner** αναφέρθηκε στην εισήγησή του στην Επιτροπή, λέγοντας ότι η ίδια εντόπισε την ύπαρξη αντικινήτρων για κεφαλαιουχικές επενδύσεις στις προηγούμενες εκδοχές του ΣΣΑ, τα οποία περιορίζουν την πράσινη μετάβαση και την ψηφιοποίηση. Ο ομιλητής πρότεινε ως λύση την «ελαστικότερη συμμόρφωση» στον περιορισμό του δημόσιου χρέους, ώστε να δοθεί περισσότερος χώρος για τις απαραίτητες δημόσιες επενδύσεις στα κράτη-μέλη. Την παραπάνω πρόταση ενστερνίζονται ακόμη και πολλές ευρωπαϊκές επιχειρήσεις, όπως η Ομοσπονδία Γερμανικών Επιχειρήσεων. Παρότι εκθέσεις από Διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΟΣΑ, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα υποστηρίζουν ότι το Next Generation EU θα πρέπει να λειτουργήσει ως πρότυπο για μια μόνιμη διαδικασία ρύθμισης του χρέους, όπως ήταν αναμενόμενο, η πρόταση αυτή συνάντησε πολλές αντιστάσεις και τελικά απορρίφθηκε. Παρά το κόστος της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, η χρηματοοικονομική επο-

πτεία της ΕΕ ήταν σε μεγάλο βαθμό συμβολική και αυτή η νέα πτυχή της ευρωπαϊκής δημοσιονομικής αρχιτεκτονικής έχει αφεθεί εκτός από την αναθεώρηση του ΣΣΑ. Αυτό επηρεάζει την ικανότητα των ευρωπαϊκών χρηματοπιστωτικών συστημάτων να συγκεντρώσουν φθηνά κεφάλαια για επενδύσεις στην πράσινη μετάβαση και την ψηφιοποίηση λόγω των δευτερευουσών εξαρτήσεών τους από τις χρηματαγορές των ΗΠΑ, περιορίζοντας έτσι και την στρατηγική αυτονομία της ΕΕ. Παρατηρείται λοιπόν μια επιμονή προς τον πειθαρχικό νεοφιλελευθερισμό, ο οποίος βασίζεται στην κινητικότητα του κεφαλαίου και στη δομή της παγκόσμιας χρηματοδότησης – μια δομή που υπόκειται σε κερδοσκοπικές φούσκες και βραχυπρόθεσμους όρους.

“ Παρατηρείται λοιπόν μια επιμονή προς τον πειθαρχικό νεοφιλελευθερισμό, ο οποίος βασίζεται στην κινητικότητα του κεφαλαίου και στη δομή της παγκόσμιας χρηματοδότησης – μια δομή που υπόκειται σε κερδοσκοπικές φούσκες και βραχυπρόθεσμους όρους. ”

“ Η αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης εστιάζει πρωταρχικά στους κανόνες και δευτερευόντως στη σύνεση των κανόνων αυτών ”

Σύμφωνα με τον **Γαβριήλ Σακελλαρίδη**, η αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης εστιάζει πρωταρχικά στους κανόνες και δευτερευόντως στη σύνεση των κανόνων αυτών. Η απουσία ρήτρας για bail-out, οι υφιστάμενοι κανόνες του ΣΣΑ και το καθεστώς ανεξαρτησίας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας το καθιστούν σαφές. Απουσιάζει η μέριμνα για επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές και συνεπώς η ανάπτυξη προέρχεται από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Ο ομιλητής κατέδειξε ότι η διαχείριση της κρίσης της πανδημίας του COVID-19 έφερε στην επιφάνεια νέες ανάγκες και αδιέξοδα. Τόσο η Κομισιόν όσο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα προέβησαν στην ανακοίνωση νέων κονδυλίων για την αντιμετώπιση των πολλαπλών προκλήσεων. Επιστημάνθηκε ότι οι αποτυχημένες συνταγές αντιμετώπισης των διαδοχικών κρίσεων δυστυχώς δεν λειτούργησαν ως μάθημα για το μέλλον. Επίσης, οι διαρκείς διαφονίες που εφορμούν από τα διαφορετικά χαρακτηριστικά και τις προτεραιότητες του εκάστοτε κράτους-μέλους λειτουργούν ως τροχοπέδη για το διάλογο σχετικά με το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο της ΕΕ. Ο Γ. Σακελλαρίδης έκλεισε την εισήγησή με το πρόταγμα ότι η δημοκρατική νομιμότητα των θεσμών της ΕΕ πρέπει να αποτελεί βασική προτεραιότητα.

Στο **δεύτερο session**, παρουσιάστηκε η Έκθεση της Ανεξάρτητης Επιτροπής για την Ευημερία και Ισότητα: «Ευημερία για όλους σε μια βιώσιμη Ευρώπη» από τη Λούκα Κατσέλη.

Σύμφωνα με την έκθεση, οι συνθήκες διαβίωσης των Ευρωπαίων πολιτών αλλά και οι ανισότητες επιδεινώνονται διαρκώς. Συγκεκριμένα, 118 εκατομμύρια (20,3%) πολίτες της ΕΕ βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπρόσθετα, το ποσοστό των εργαζομένων με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας έχει ανέλθει στο 10%, 1,4 εκατομμύρια θέσεις εργασίας χάθηκαν την περίοδο 2007-2015 και το 18% των νέων ηλικίας 25-29 δεν σπουδάζουν, δεν εργάζονται, ούτε συμμετέχουν σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα κατάρτισης. Το 20% του πληθυσμού με το υψηλότερο διαθέσιμο εισόδημα στην ΕΕ έλαβε 5,2 φορές μεγαλύτερο εισόδημα από το 20% του πληθυσμού με το χαμηλότερο διαθέσιμο εισόδημα, ενώ το 5% των πλουσιότερων Ευρωπαίων κατέχει το 40% του συνολικού ιδιωτικού πλούτου!

“ Οι αποτυχημένες συνταγές αντιμετώπισης των διαδοχικών κρίσεων δυστυχώς δεν λειτούργησαν ως μάθημα για το μέλλον ”

#SESSION2

Επισημαίνεται ακόμα πως η ενεργειακή φτώχεια πλήττει 50 εκατομμύρια ανθρώπους στην Ευρώπη, αυξάνοντας το αίσθημα ανασφάλειας για το κόστος ενέργειας και διαβίωσης. Τέλος, η υγεία των πολιτών έχει επιδεινωθεί αρκετά, με πολλές παθήσεις και ασθένειες να σχετίζονται άμεσα με την ατμοσφαιρική ρύπανση. Συνέπεια όλων των παραπάνω είναι οι πολίτες να χάνουν την εμπιστοσύνη τους προς τους πολιτικούς θεσμούς και να στρέφονται προς την ιδιωτευσή.

Η Έκθεση καταγράφει αναλυτικά προτάσεις πολιτικής βασισμένες σε πέντε πυλώνες συλλογικής δράσης με την παραδοχή πως η αλλαγή παραδείγματος είναι απαραίτητη, ώστε να ενδυναμωθεί η συμμετοχή των πολιτών, να επιτευχθεί κοινωνική και οικολογική πρόοδος και κοινωνική δικαιοσύνη χωρίς αποκλεισμούς, και εν τέλει να μετασχηματιστεί το καπιταλιστικό πρότυπο. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα προτάσεων πολιτικής είναι η ανεξαρτησία των δικαστικών συστημάτων αλλά και των μέσων ενημέρωσης και η Ελευθερία του Τύπου, η ίση εκπροσώπηση των φύλων στους θεσμούς, η ύπαρξη “Διαβατηρίων Εταιρικής Υπευθυνότητας” για μεγάλες επιχειρήσεις στην Ενιαία Αγορά και η ψηφιακή και αποτελεσματική φορολόγηση των κερδών μεγάλων εταιριών. Επιπρόσθετα, είναι απαραίτητη η εισαγωγή πολιτικών για κοινωνική στέγαση και την ομαλή ένταξη των προσφύγων και των μεταναστών στον κοινωνικό ιστό.

Τέλος, υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα για βιώσιμες πολιτικές αναφορικά με την οικολογική μετάβαση και την ευρωπαϊκή βιομηχανική πολιτική. Η ομιλήτρια επεσήμανε ότι απαιτείται ριζική αλλαγή της διακυβέρνησης με ενδυνάμωση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της εμπλοκής της κοινωνίας των πολιτών και των φορέων. Κλείνοντας, τονίστηκε η σημασία της υποστήριξης της προγραμματικής σύγκλισης όλων των ευρωπαϊκών προοδευτικών δυνάμεων.

“ Η Έκθεση καταγράφει αναλυτικά προτάσεις πολιτικής βασισμένες σε πέντε πυλώνες συλλογικής δράσης με την παραδοχή πως η αλλαγή παραδείγματος είναι απαραίτητη, ώστε να ενδυναμωθεί η συμμετοχή των πολιτών, να επιτευχθεί κοινωνική και οικολογική πρόοδος και κοινωνική δικαιοσύνη χωρίς αποκλεισμούς, και εν τέλει να μετασχηματιστεί το καπιταλιστικό πρότυπο. ”

#SESSION3

Στο τρίτο session, ο Γιώργος Σταθάκης και ο Γιώργος Ιωαννίδης κατέγραψαν την τρέχουσα διαδικασία και τον διάλογο για την αναθεώρηση του ΣΣΑ και τις νομοθετικές προτάσεις για το δημοσιονομικό πλαίσιο αλλά και τις προοπτικές, δυνατότητες και προκλήσεις που προκύπτουν.

Ο Γιώργος Σταθάκης επικεντρώθηκε στην ομιλία του στην αφετηρία της ίδρυσης του Ευρώ, όταν αυτό συγκροτήθηκε με βάση τις νεοφιλελεύθερες ιδέες της εποχής. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα είχε ως αποκλειστική αρμοδιότητα την καταπολέμηση του πληθωρισμού και τα κράτη-μέλη θα τηρούσαν το αυστηρό δημοσιονομικό πλαίσιο. Αυτό το νεοφιλελεύθερο πλαίσιο κατέρρευσε και άλλαξε σε δύο διαδοχικές κρίσεις. Πρώτον με τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 η ΕΚΤ αναγκάστηκε να «διασώσει τις τράπεζες», δρώντας ως «δανειστής της ύστατης στιγμής». Στη συνέχεια άρχισε να παρεμβαίνει άμεσα ή έμμεσα στη διάσωση των χωρών που χρεοκόπησαν ή κινδύνευαν να χρεοκοπήσουν, με αγορά ομολόγων από τις τράπεζες και τις αγορές, ανεξαρτήτως αξιολόγησης. Επιπρόσθετα στην κρίση της πανδημίας ακολούθησε μία ελεκτατική νομισματική πολιτική, με διαδοχικές φάσεις πο-

σοτικής χαλάρωσης. Ταυτόχρονα ήταν η πρώτη φορά που η ΕΚΤ ευθέως διακήρυξε ότι η νομισματική πολιτική δεν αρκεί για την αντιμετώπιση της κρίσης, αλλά χρειάζεται και η δημοσιονομική πολιτική. Πρακτικά με τον συνδυασμό της ύφεσης της πανδημίας και της ενεργειακής κρίσης, το πλαίσιο άσκησης οικονομικής πολιτικής στην Ευρώπη μετατοπίστηκε πλήρως από τις αρχικές νεοφιλελεύθερες δοξασίες, προς μία παραδοσιακή κεϋνσιανή πολιτική. Η μετατόπιση της πολιτικής έγινε κατά παρέκκλιση των καταστατικών αρχών και των επικαιροποιήσεων του Συμφώνου Σταθερότητας και των αρμοδιοτήτων της ΕΚΤ. Η πολιτική αντιπαράθεση στην Ευρώπη σήμερα και με δεδομένη τη δυσκολία αλλαγής των καταστατικών αρχών, γίνεται ανάμεσα σε συντηρητικές δυνάμεις που θέλουν επιστροφή στο καθιερωμένο πλαίσιο οικονομικής πολιτικής και προοδευτικές και ρεαλιστικές δυνάμεις που επιζητούν την κατά παρέκκλιση παράταση της σημερινής πολιτικής. Οι πιο ριζοσπαστικές ιδέες αφορούν την αναθεώρηση των ίδιων των καταστατικών αρχών.

“ Η πολιτική αντιπαράθεση στην Ευρώπη σήμερα [...] γίνεται ανάμεσα σε συντηρητικές δυνάμεις που θέλουν επιστροφή στο καθιερωμένο πλαίσιο οικονομικής πολιτικής και προοδευτικές και ρεαλιστικές δυνάμεις που επιζητούν την κατά παρέκκλιση παράταση της σημερινής πολιτικής. Οι πιο ριζοσπαστικές ιδέες αφορούν την αναθεώρηση των ίδιων των καταστατικών αρχών. ”

“ Η επιμονή στον θεσμοθετημένο νεοφιλελευθερισμό ως μέσου διαφύλαξης της δημοσιονομικής σταθερότητας παραβλέπει μια σειρά από διαρθρωτικά προβλήματα του υφιστάμενου πλαισίου. ”

Ο Γιώργος Ιωαννίδης ανέλυσε τον πυρήνα του υφιστάμενου πλαισίου, ο οποίος αποτελείται από τρεις βασικούς κανόνες: τον κανόνα του 3% (δηλ. το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης να μην υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ), τον κανόνα του 60% (δηλ. το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ να μην υπερβαίνει το 60%) και τον κανόνα 1/20 (δηλ. τα κράτη-μέλη με δημόσιο χρέος άνω του 60% πρέπει να μειώνουν ετησίως το πλεονάζον χρέος κατά 1/20, δηλαδή κατά 5%). Η επιμονή στον θεσμοθετημένο νεοφιλελευθερισμό ως μέσου διαφύλαξης της δημοσιονομικής σταθερότητας παραβλέπει μια σειρά από διαρθρωτικά προβλήματα του υφιστάμενου πλαισίου. Αρχικά, επιτρέπει τη δημοσιονομική επέκταση σε καλές περιόδους και επιβάλλει τον δημοσιονομικό περιορισμό στις κακές περιόδους. Αποδίδει, επίσης, υπερβολική σημασία σε μη παρατηρήσιμες μεταβλητές, όπως είναι το παραγωγικό κενό και το δυνητικό ΑΕΠ. Οι αυστηροί δημοσιονομικοί κανόνες βλάπτουν τις δημόσιες επενδύσεις, επειδή το πολιτικό κόστος της περικοπής τους είναι μικρότερο από αυτό της περικοπής των μεταβαστικών πληρωμών. Τέλος, το πλαίσιο είναι πολύπλοκο και δύσκολο να παρακολουθηθεί και να εφαρμοστεί από τα κράτη-μέλη.

Το κρίσιμο στοιχείο που επέβαλε την αναθεώρηση του ΣΣΑ ήταν η επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών λόγω της πανδημίας του COVID-19, όπου οι περισσότερες ευρωπαϊκές οικονομίες εφάρμοσαν σημαντική δημοσιονομική επέκταση με αποτέλεσμα να αυξήσουν το δημόσιο χρέος τους. Διατυπώθηκαν κυρίως τρεις θέσεις στην ακαδημαϊκή συζήτηση:

- Η μέτρια προοδευτική θέση, σύμφωνα με την οποία πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ειδική κατάσταση κάθε χώρας, η προστασία και προώθηση των δημοσίων επενδύσεων και η ιδέα ότι το δημοσιονομικό πλαίσιο θα πρέπει να υποστηρίζει τους στρατηγικούς στόχους της ΕΕ.
- Η συντηρητική θέση, η οποία υποστήριζε ότι οι ίδιοι κανόνες πρέπει να ισχύουν για όλους χωρίς εξαιρέσεις λόγω πολιτικής απροθυμίας εφαρμογής.
- Η ριζοσπαστική θέση «από τους κανόνες στα πρότυπα», κατά την οποία θα πρέπει να εφαρμόσουμε ένα δημοσιονομικό πρότυπο με στόχο τη μείωση υψηλών δημοσιονομικών χρεών στις υπερχρεωμένες χώρες, αντί να εφαρμόζουμε αριθμητικούς κανόνες.

Η πρόταση της Επιτροπής βρίσκεται μεταξύ της προοδευτικής και της ριζοσπαστικής θέσης, αν και το ρητορικό πλαίσιο στο οποίο διατυπώνεται παραμένει συντηρητικό. Δεν πρέπει ωστόσο να υποτιμάται το γεγονός ότι η πρόταση της Επιτροπής διευρύνει τη στόχευση του δημοσιονομικού πλαισίου. Η ανάγκη σύνδεσης των δημοσιονομικών κανόνων με την επίτευξη κοινωνικών και αναπτυξιακών στόχων τέθηκε στη διαβούλευση και εγκρίθηκε από την Επιτροπή. Σύμφωνα με την πρότασή της, οι νέοι κανόνες πρέπει επίσης να εξυπηρετούν τους στόχους της βιώσιμης και χωρίς απο-κλεισμούς ανάπτυξης. Το ζητούμενο είναι να υπάρξει εν τέλει πολιτική συναίνεση και συνεργασία, κάτι που δεν φαίνεται εύκολα εφικτό.

Η ετερόδοξη αφήγηση αντιμετωπίζει τα προβλήματα της οικονομίας της ΕΕ με μια πιο μακροπρόθεσμη προοπτική, δίνει μεγαλύτερη βάση στη δημοσιονομική, έναντι της νομισματικής πολιτικής και τονίζει πως πρέπει να καθοδηγείται από την οικονομική πραγματικότητα.

#SESSION4

Στο τέταρτο session, η Μαρίκα Φραγκάκη και η Μαρία Καραμεσίνη εστίασαν στους νέους δημοσιονομικούς κανόνες και την τρέχουσα κατάσταση στην οικονομία της ΕΕ και στο πως αυτά επιδρούν στην κοινωνική συνοχή και ευημερία αλλά και στις ανισότητες.

Η Μαρίκα Φραγκάκη περιέγραψε στην εισήγησή της το κυρίαρχο αφήγημα, το οποίο από τα μέσα του 2021 θεωρεί τον πληθωρισμό ως το εξέχον πρόβλημα της οικονομίας της ΕΕ. Κύριο μέσο αντιμετώπισής του είναι η άσκηση νομισματικής πολιτικής, ενώ η δημοσιονομική πολιτική προσαρμόζεται ώστε να μην έρθει σε σύγκρουση με τα αντιπληθωριστικά μέτρα που έλαβε η ΕΚΤ. Τα μέτρα αφορούν την αύξηση των επιτοκίων της ΕΚΤ και τη συρρίκνωση της ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα, με την προσδοκία ότι η οικονομία της ΕΕ θα εισέλθει σε μια φάση συστολής που θα οδηγήσει σε επιστροφή του πληθωρισμού στο όριο του 2%. Η τελευταία Ευρωπαϊκή Οικονομική Πρόβλεψη για την Άνοιξη του 2023 [1] προειδοποιεί ότι η νομισματική σύσφιξη μπορεί να γίνει ακόμη πιο ισχυρή εάν συνεχιστεί η αύξηση του βασικού πληθωρισμού (δηλ. του πληθωρισμού εκτός ε-

νέργειας και τροφίμων) ή εάν «μια επεκτατική δημοσιονομική πολιτική τροφοδοτήσει περαιτέρω τον πληθωρισμό, στηρίζοντας τη δράση της νομισματικής πολιτικής».

Μέσω αυτής της δήλωσης διαφαίνεται ο δευτερεύων ρόλος που αποδίδεται στη δημοσιονομική πολιτική σε σχέση με αυτή της νομισματικής πολιτικής. Στην πραγματικότητα όμως, ο τρέχων πληθωρισμός οφείλεται σε παράγοντες εκτός του ελέγχου της ΕΚΤ και συγκεκριμένα σε διαταραχές της εφοδιαστικής αλυσίδας, του αυξημένου κόστους μεταφοράς και των πολύ υψηλών τιμών στην ενέργεια, που προκλήθηκαν λόγω της πανδημίας του Covid-19 και της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία. Αυτοί οι παράγοντες είναι παροδικοί, όπως φαίνεται ήδη από την πτώση του πληθωρισμού. Ως αποτέλεσμα, η πολιτική που εφαρμόζεται, η οποία είναι απόρροια της κυρίαρχης αφήγησης, κινδυνεύει να δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα από αυτά που προσπαθεί να λύσει.

Αντίθετα, η ετερόδοξη αφήγηση αντιμετωπίζει τα προβλήματα της οικονομίας της ΕΕ με μια πιο μακροπρόθεσμη προοπτική, δίνει μεγαλύτερη βάση στη δημοσιονομική, έναντι της νομισματικής πολιτικής και τονίζει πως πρέπει να καθοδηγείται από την οικονομική πραγματικότητα. Η ΕΚΤ θα πρέπει να εστιάζει περισσό-

[1] European Economic Forecast Spring 2023, Institutional Paper No. 200, May (p.19)

“ Ακόμη και η πιο φιλόδοξη κοινωνική πολιτική αποδεικνύεται ανεπαρκής για την αντιμετώπιση της κοινωνικής διάστασης της «δίδυμης μετάβασης» (πράσινη και ψηφιακή) χωρίς την απαραίτητη προσαρμογή του πλαισίου διακυβέρνησης της ΕΕ ”

τερο στην απασχόληση και τη σταθερότητα των τιμών και να γίνει κατανοητό πως δε γίνεται να αναφερόμαστε πλέον σε πληθωρισμό της τάξης του 2%. Η δημοσιονομική πολιτική μπορεί να αποτελέσει το σημαντικότερο εργαλείο για την αντιμετώπιση του πληθωρισμού φορολογώντας τις μεγάλες εταιρίες και το μεγάλο κεφάλαιο. Τέλος, η αμοιβαιοποίηση χρέους στην ΕΕ που ξεκίνησε με το Ταμείο Ανάκαμψης θα πρέπει να μονιμοποιηθεί ως εργαλείο, προωθώντας κοινά ευρωπαϊκά εγχειρήματα.

Η **Μαρία Καραμεσίνη** στη συνέχεια επεσήμανε ότι για την αξιολόγηση της πρότασης της Κομισιόν για τη μεταρρύθμιση του ΣΣΑ και του Πλαισίου Οικονομικής Διακυβέρνησης της ΕΕ πρέπει αφενός να μελετηθούν η καταλληλότητα και ο απώτερος σκοπός τους, και αφετέρου να εξεταστούν οι αποκλίσεις μεταξύ των κρατών-μελών, ώστε να εντοπιστούν οι τάσεις ενίσχυσης ή αποδυνάμωσης της κοινωνικής συνοχής στην ΕΕ. Το νέο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την Ανοικτή Στρατηγική Αυτονομία απαιτεί την ενδυνάμωση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής μέσω της ενίσχυσης της κοινωνικής προστασίας και του κράτους πρόνοιας.

Το φιλόδοξο θεματολόγιο κοινωνικής πολιτικής της ΕΕ το 2021 και το 2022 θα πραγματοποιηθεί το 2023:

- Τρεις Οδηγίες της ΕΕ που αφορούν τους εργαζόμενους σε πλατφόρμες, τις γυναίκες και τη διαφάνεια στις αμοιβές θα τεθούν σε ισχύ.
- Η Οδηγία για τον κατώτατο μισθό πρέπει να μεταφερθεί στην εθνική νομοθεσία σε δύο χρόνια.
- Η Ευρωπαϊκή Ένωση Υγείας θα προβεί, ανάμεσα σε άλλα, στην ψηφιοποίηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης και των δικτύων κοινωνικής ασφάλειας για την υποστήριξη της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού.

Ωστόσο, ακόμη και η πιο φιλόδοξη κοινωνική πολιτική αποδεικνύεται ανεπαρκής για την αντιμετώπιση της κοινωνικής διάστασης της «δίδυμης μετάβασης» (πράσινη και ψηφιακή) χωρίς την απαραίτητη προσαρμογή του πλαισίου διακυβέρνησης της ΕΕ. Η Επιτροπή πρέπει να στραφεί στην ταυτόχρονη ενίσχυση της βιωσιμότητας του χρέους και της χωρίς αποκλεισμούς βιώσιμης ανάπτυξης, μέσω ενός συνδυασμού συνετών δημοσιονομικών στρατηγικών, επενδύσεων και μεταρρυθμίσεων.

Στο πέμπτο session, οι Ollivier Bodin, Ολιβιέ Βαρδακούλιας, Sebastian Mang και Γιάννης Ευσταθόπουλος επιχείρησαν την ανάλυση των τωρινών αλλά και των μελλοντικών προκλήσεων σε κομβικούς τομείς, όπως το περιβάλλον, η τεχνολογική εξέλιξη και η κοινωνική ευημερία.

Ο Ollivier Bodin επεσήμανε ότι οι πολιτικές που εφαρμόζονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν επαρκούν για την εκπλήρωση της δέσμευσης για μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 55% το 2030 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Η υφιστάμενη κατάσταση της ευρωπαϊκής μακροοικονομίας υποδεικνύει ότι η αποσύνδεση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου από την ανάπτυξη είναι εφικτή τώρα ή θα είναι πολύ σύντομα, κάτι στο οποίο συνηγορεί και η κυρίαρχη άποψη μεταξύ των μακροοικονομολόγων. Ομολογουμένως, η τάση στις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου είναι αρνητική από το 1990, ενώ το ΑΕΠ αυξήθηκε. Δύο δομικοί παράγοντες συνέβαλαν σε αυτό: η υποκατάσταση των ορυκτών καυσίμων από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και η υποκατάσταση του άνθρακα από ένα άλλο ορυκτό καύσιμο, το φυσικό αέριο. Το τελευταίο φτάνει και αυτό στα όριά του. Ωστόσο, οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου μειώθηκαν τις τελευταίες δύο δεκαετίες μόνο σε περιόδους βραδείας ανάπτυξης

ή κρίσης. Κατά τις περιόδους ανάκαμψης του ΑΕΠ, οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου αυξήθηκαν ξανά γρήγορα. Αυτό εξηγείται εύκολα: οι οικονομικές δραστηριότητες χρειάζονται ενέργεια και η εξάρτηση της οικονομίας της ΕΕ από τα ορυκτά καύσιμα εξακολουθεί να αντιστοιχεί στο 70% της συνολικής διαθέσιμης ενέργειας.

Συμπερασματικά, οι πολιτικές που υποστηρίζουν την επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης χωρίς να δίνουν επαρκή προσοχή στην κλιματική κρίση και στη μείωση της εξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα θα έχουν αρνητικές επιπτώσεις και θα προκαλέσουν σημαντικούς κοινωνικούς, οικονομικούς και, τελικά, δημοσιονομικούς κινδύνους. Ως συνέπεια, πρέπει να υπάρξει ένα αντιστάθμισμα μεταξύ των δαπανών που σχετίζεται με το υψηλότερο χρέος και αυτών που δεν επενδύονται στο κλίμα. Ακόμη και μετά τη μεταρρύθμιση που προτείνει η Κομισιόν, θα επιβληθούν αυστηρά όρια στις δημόσιες δαπάνες και στο έλλειμμα. Καθοριστικό ρόλο θα μπορούσε να παίξει η υιοθέτηση ενός «πράσινου χρυσού κανόνα», δηλαδή οι δημόσιες δαπάνες, οι οποίες συμβάλλουν στην προσαρμογή του οικονομικού συστήματος στην κλιματική αλλαγή και στη μείωση της εξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα, να αφαιρούνται από το έλλειμμα με ταυτόχρονη μείωση των επιδοτήσεων ορυκτών καυσίμων. Η αποτυχία επίτευξης των στόχων μείωσης εκπομπών αερίων

“Καθοριστικό ρόλο θα μπορούσε να παίξει η υιοθέτηση ενός «πράσινου χρυσού κανόνα», δηλαδή οι δημόσιες δαπάνες, οι οποίες συμβάλλουν στην προσαρμογή του οικονομικού συστήματος στην κλιματική αλλαγή και στη μείωση της εξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα, να αφαιρούνται από το έλλειμμα με ταυτόχρονη μείωση των επιδοτήσεων ορυκτών καυσίμων.”

του θερμοκηπίου θα πρέπει να θεωρείται ως ανισορροπία που απαιτεί διορθωτική δράση πέρα από τη δημοσιονομική πολιτική, όπως ορίζει η «Διαδικασία Μακροοικονομικής Ανισορροπίας».

Ο ομιλητής τόνισε πως οι κλιματικοί κίνδυνοι θα πρέπει να θεωρούνται μακροοικονομικής σημασίας, και ιδιαίτερα η ανεπαρκής προσαρμογή των εγκαταστάσεων και των υποδομών στις φυσικές καταστροφές, ο κίνδυνος απώλειας εισοδήματος και απασχόλησης σε κλαδικό ή τοπικό επίπεδο και τέλος, η ανεπαρκής μείωση της έκθεσης του χρηματοοικονομικού τομέα στα ορυκτά καύσιμα.

Σύμφωνα με τον **Ολιβιέ Βαρδακούλια**, η ιδέα ότι οι ιδιωτικές επενδύσεις μπορούν να καλύψουν το κενό που προκύπτει από τις δημόσιες επενδύσεις είναι μόνο εν μέρει αληθής. Τουλάχιστον το 50% των επενδύσεων δεν έχουν τη δυνατότητα να τύχουν τραπεζικής στήριξης (non bankable investments). Επιπρόσθετα, υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των χωρών της ΕΕ, σύμφωνα με εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με νέες μακροοικονομικές προκλήσεις. Ο πληθωρισμός σε βασικά υλικά

που απαιτούνται για την ενεργειακή μετάβαση ενέχει τον κίνδυνο να «παραδίδονται» λιγότερα για το ίδιο επίπεδο επένδυσης. Επιπλέον, οι αυξήσεις στα επιτόκια οδηγούν σε σημαντική αύξηση του κόστους κεφαλαίου για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και άλλες κεφαλαιουχικές επενδύσεις.

Σύμφωνα με τον ομιλητή, τα επόμενα επτά χρόνια είναι καθοριστικά όσον αφορά τη δράση για το κλίμα. Είναι απαραίτητο να κινητοποιηθούν τόσο οι δημόσιες επενδύσεις σε εθνικό επίπεδο, όσο και επιπρόσθετες δημόσιες δαπάνες για την κοινωνικά δίκαιη πράσινη μετάβαση. Ακόμα, πρέπει να υπάρξει αξιόπιστη δέσμευση για την κατάρτιση ενός πράσινου εθνικού προϋπολογισμού, λαμβάνοντας υπόψη την Εθνική Κεντρική Αρχή Αγορών για δημόσιες συμβάσεις προμήθειας αγαθών και γενικών υπηρεσιών και την ανάγκη για σταδιακή κατάργηση των επιβλαβών για το περιβάλλον επιδοτήσεων.

Επιπρόσθετα, είναι απαραίτητη η εξαίρεση των περιβαλλοντικών δαπανών από τον υπολογισμό του ελλείμματος έως ένα ορισμένο ποσοστό και η ενσωμάτωση των δημοσιονομικών κινδύνων που σχετίζονται με το κλίμα στις αναλύσεις βιωσιμότητας του χρέους, με τη

“ Είναι απαραίτητη η εξαίρεση των περιβαλλοντικών δαπανών από τον υπολογισμό του ελλείμματος έως ένα ορισμένο ποσοστό και η ενσωμάτωση των δημοσιονομικών κινδύνων που σχετίζονται με το κλίμα στις αναλύσεις βιωσιμότητας του χρέους ”

γενναία υποστήριξη από την ΕΚΤ (συντονισμός δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής) για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του χρέους. Δυστυχώς, η πρόταση της Κομισιόν δεν ανταποκρίνεται στις συνθήκες, ακολουθώντας το προηγούμενο παράδειγμα δημοσιονομικής εξυγίανσης με πιο «χαλαρούς» όρους, όπως για παράδειγμα πιο μακροπρόθεσμα μονοπάτια μείωσης του χρέους και λιγότερη λιτότητα, χωρίς όμως καμία σημαντική πρόβλεψη για πράσινες δημόσιες επενδύσεις.

Υπάρχουν ωστόσο ορισμένες θετικές διατάξεις στην πρόταση, όπως η μεγαλύτερη διαδρομή μείωσης του χρέους για την αντιμετώπιση βασικών προτεραιοτήτων της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των στόχων της Πράσινης Συμφωνίας και των Εθνικών Σχεδίων Ενέργειας και Κλίματος καθώς και των στόχων για την κοινωνία και την απασχόληση. Γίνεται επίσης ευρεία αναφορά στον πράσινο προϋπολογισμό και εκτίμηση των δημοσιονομικών κινδύνων που σχετίζονται με το κλίμα.

Η εισήγηση του **Sebastian Mang** υπογράμμισε τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα υπερχρεωμένα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στην εφαρμογή πράσινων βιομηχανικών πολιτικών λόγω των περιορισμών δανεισμού. Αυτοί οι περιορισμοί μειώνουν την ικανότητά τους να καλύψουν τις ανάγκες πράσινων δαπανών και εμποδίζουν τη δράση για το κλίμα, επι-

δεινώνοντας πιθανώς τις οικονομικές ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών. Η ανάλυση διαφορετικών σεναρίων δαπανών αποκαλύπτει ότι πολλές χώρες της ΕΕ αγωνίζονται να εκπληρώσουν τις απαιτούμενες πράσινες επενδύσεις στο πλαίσιο των υφιστάμενων δημοσιονομικών κανόνων. Οι περιορισμοί δανεισμού δυσκολεύουν την προώθηση πράσινων πρωτοβουλιών, βαθαίνουν τους οικονομικούς διαχωρισμούς και εμποδίζουν τις προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης σε ολόκληρη την ΕΕ.

Συγκρίνοντας το Βιομηχανικό Σχέδιο της Πράσινης Συμφωνίας της ΕΕ (Green Deal Industry Plan) με τον νόμο των ΗΠΑ για τη μείωση του πληθωρισμού (Inflation Reduction Act), είναι έκδηλες οι αποκλίνουσες προσεγγίσεις, με τις ΗΠΑ να αυξάνουν σημαντικά τις δημόσιες δαπάνες και να τις συνδέουν με τις κοινωνικές συνθήκες. Το νομοθετικό σχέδιο για την ευρωπαϊκή βιομηχανία υποστηρίζει τροποποιήσεις στους δημοσιονομικούς κανόνες για να καταστεί δυνατή η αύξηση των πράσινων δαπανών, ο νέος δανεισμός σε επίπεδο ΕΕ και η ενσωμάτωση ισχυρών κλιματικών και κοινωνικών όρων. Επιπλέον, προτείνει τη διατήρηση των μετοχικών μεριδίων σε υποστηριζόμενες επιχειρήσεις για να διασφαλιστεί η ευημερία χωρίς αποκλεισμούς και η δίκαιη μετάβαση σε μια πράσινη οικονομία. Με την εφαρμογή αυτών των συστάσεων, η ΕΕ μπορεί να ξεπεράσει τους

“Οι περιορισμοί δανεισμού δυσκολεύουν την προώθηση πράσινων πρωτοβουλιών, βαθαίνουν τους οικονομικούς διαχωρισμούς και εμποδίζουν τις προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης σε ολόκληρη την ΕΕ.”

δημοσιονομικούς φραγμούς και να προωθήσει μια μετασχηματιστική πράσινη βιομηχανική πολιτική που προάγει τη βιωσιμότητα και περιορίζει τις οικονομικές ανισότητες.

Κλείνοντας αυτό το session, ο **Γιάννης Ευσταθόπουλος**, ανέφερε ότι η βιωσιμότητα του χρέους αξιολογείται με δείκτες όπως οι εξαγωγικές επιδόσεις μιας χώρας, το μέγεθος του πρωτογενούς πλεονάσματος, ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ και, πιο πρόσφατα, το επίπεδο των ετήσιων ακαθάριστων χρηματοδοτικών αναγκών της. Ο εισηγητής αναφέρθηκε σε μια έρευνα, της οποίας η ποσοτική ανάλυση [2] 112 υπερχρεωμένων αναπτυσσόμενων χωρών κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προσπάθεια αποκατάστασης της βιωσιμότητας του χρέους επιτεύχθηκε με τη βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων τους σε βάρος των κοινωνικών τους δεικτών.

Είναι χαρακτηριστική η συστηματική παραγνώριση της επίδρασης της εξυπηρέτησης του χρέους στην ικανοποίηση θεμελιωδών κοινωνικών και αναπτυξιακών αναγκών. Η «ακραία» περίπτωση κρίσης του ελληνικού δημοσίου χρέους υπογραμμίζει τις αδυναμίες του πλαισίου αξιολόγησης βιωσιμότητας του χρέους. Το

κύριο αφήγημα είναι ότι το χρέος έγινε βιώσιμο χάρη σε διαδοχικές παρεμβάσεις για τη μείωση του κόστους εξυπηρέτησης και τη μεταφορά του από τον ιδιωτικό τομέα στους επίσημους δανειστές. Ωστόσο, το κόστος εξυπηρέτησης δεν είναι από μόνο του επαρκής δείκτης βιωσιμότητας του χρέους, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η εξέλιξη των κοινωνικών αναγκών και παραγόντων. Η δημοσιονομική πορεία για την ελληνική οικονομία συνεπάγεται πρωτογενή δημοσιονομικά πλεονάσματα για μια περίοδο κοντά στα 40 χρόνια. Όπως επιβεβαιώνει ρητά η επίσημη έκθεση της ΕΕ για την ελληνική οικονομία, ανάλογα με την προσέγγιση και τους δείκτες που επιλέγονται, η αξιολόγηση των συνθηκών που επικρατούν και οι προκύπτουσες επιλογές πολιτικής μπορεί να είναι ριζικά διαφορετικές. Ένα σύνολο δεικτών για την εξέλιξη των κοινωνικών δαπανών σε σχέση με τις κοινωνικές ανάγκες περιλαμβάνουν:

- Δαπάνες υγείας/άτομα σε υλική στέρηση
- Δαπάνες κοινωνικής προστασίας/αριθμός ατόμων που κινδυνεύουν από φτώχεια
- Δαπάνες για επιδόματα ανεργίας/αριθμός ανέργων
- Δημόσιες επενδύσεις/αριθμός ανέργων,
- Δαπάνες για την εκπαίδευση/αριθμός NEET (νέοι ηλικίας 15-29 ετών εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης).

[2] Berr, É., & Combarrous, F. (2007). An alternative approach to debt sustainability. *Revue Tiers Monde*, 192(4), 789-813.

“ Μια ολιστική προσέγγιση θα πρέπει να συμβάλει στην αξιολόγηση του καθαρού ισοζυγίου του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου και των δημοσιονομικών κανόνων και στην προώθηση των μακροπρόθεσμων θετικών μακροοικονομικών επιπτώσεων των μέτρων κοινωνικής πολιτικής. ”

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι οι οικονομικές και κοινωνικές προτεραιότητες να πάψουν να θεωρούνται ως αντιφατικές. Μια ολιστική προσέγγιση θα πρέπει να συμβάλει στην αξιολόγηση του καθαρού ισοζυγίου του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου και των δημοσιονομικών κανόνων και στην προώθηση των μακροπρόθεσμων θετικών μακροοικονομικών επιπτώσεων των μέτρων κοινωνικής πολιτικής. Πρέπει ακόμα να είναι δεσμευτική η εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, που οδηγεί σε ρητή ιεράρχηση των κοινωνικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. Τέλος, η συμπερίληψη μετρήσιμων δεικτών και στόχων για όλες τις αρχές των Πυλώνων θα παρέχει μια ισχυρή βάση για την αποτελεσματική εφαρμογή πολιτικής, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.

Στο **έκτο session**, οι Γιώργος Μαρούλης και Χρήστος Τσιριμώκος, βασισμένοι στην έκθεση που εκδόθηκε από κοινού με τον Πάνο Καλημέρη για την ελληνική οικονομία μέσα από την παρουσίαση εναλλακτικών δεικτών αποτίμησης της κοινωνικοοικονομικής ευημερίας για λογαριασμό του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς (ΙΝΠ), πρότειναν τον υπολογισμό του δείκτη GPI για την Ελλάδα, ως υποψήφιου αντικαταστάτη του ΑΕΠ.

Το βασικό ερώτημα που επιχείρησε να απαντήσει η εισήγηση των ερευνητών συνοψίζεται ως εξής: Είναι εφικτή η υπέρβαση της παντοκρατορίας του ΑΕΠ ως κυρίαρχου δείκτη μέτρησης της οικονομικής μεγέθυνσης και ως επίσημου εργαλείου χάραξης οικονομικής πολιτικής διεθνώς;

Στην προσπάθεια ανάδειξης του ζητήματος και συμβολής στην απάντηση του παραπάνω ερωτήματος, η έκθεση του ΙΝΠ συγκεντρώνει και παρουσιάζει δείκτες που αποτυπώνουν τη διαχρονική οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία των πολιτών της Ελλάδας, οι οποίοι μπορούν να ομαδοποιηθούν διακριτά σε τρεις βασικές κατηγορίες: α) σε εκείνους οι οποίοι φιλοδοξούν να υποκαταστήσουν το ΑΕΠ (π.χ. Δείκτης Ανισότητας Φύλου-GII, Δείκτης Ποιότητας Ζωής-QLI, Οικολογικό Αποτύπωμα-EF), β) σε εκείνους οι οποίοι τροποποιούν το ίδιο το ΑΕΠ (π.χ. Δείκτης Άνισης Κατανομής Εισοδήματος-Gini Coefficient), και γ) σε εκείνους οι οποίοι χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά με το ΑΕΠ (π.χ. Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου-IWI).

Οι ομιλητές πρότειναν την εκτίμηση του Δείκτη Γνήσιας Προόδου (GPI) για την Ελλάδα, ο οποίος δεν υπολογίζεται για τη χώρα. Ο δείκτης αυτός δημιουργήθηκε στα μέσα της δεκαετίας

“ Η εκτίμηση του GPI για την Ελλάδα μπορεί να προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του επιπέδου της συνολικής κοινωνικής ευημερίας, της οικονομικής ανάπτυξης, και ως εκ τούτου της ποιότητας ζωής των πολιτών. ”

του 1990 από τον αμερικανικό οργανισμό Redefining Progress και είναι μια εκτεταμένη έκδοση του Δείκτη Βιώσιμης Οικονομικής Ευημερίας (ISEW). Εκφράζεται σε νομισματικές μονάδες, γεγονός που τον καθιστά εύκολα συγκρίσιμο με το ΑΕΠ, και υπολογίζεται στη βάση μιας ευρείας ομάδας 26 δεικτών οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ευημερίας. Η εκτίμηση του GPI για την Ελλάδα μπορεί να προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του επιπέδου της συνολικής κοινωνικής ευημερίας, της οικονομικής ανάπτυξης, και ως εκ τούτου της ποιότητας ζωής των πολιτών. Με την ενσωμάτωση όλων των παραπάνω, το GPI παρέχει κρίσιμες πληροφορίες, οι οποίες δεν αποτυπώνονται στο ΑΕΠ, στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής για τη διαμόρφωση πιο ρεαλιστικών και στοχευμένων πολιτικών που προάγουν τη βιώσιμη, δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη.

Ο **Francesco Zezza** επιχείρησε να καταγράψει τις συνθήκες βιωσιμότητας του χρέους στην ΕΕ με βάση την έκθεση του Παρατηρητηρίου Βιωσιμότητας του Χρέους του 2023. Σε αυτή διαπιστώθηκε ότι εννέα κράτη-μέλη διατρέχουν υψηλό κίνδυνο δημοσιονομικής βιωσιμότητας μεσοπρόθεσμα, μεταξύ των οποίων είναι η Ελλάδα, η Ισπανία, η Γαλλία και η Ιταλία. Η ταξινόμηση υψηλού κινδύνου βασίζεται κυρίως σε υψηλό ή με αυξητική τάση δείκτη χρέους. Επίσης, δώδεκα κράτη-μέλη αντιμετωπίζουν μεσοπρόθεσμους κινδύνους δημοσιονομικής βιωσιμότητας (Γερμανία, Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία κ.ά). Για περιπτώσεις όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία, μακροπρόθεσμα ο κίνδυνος δημοσιονομικής βιωσιμότητας είναι χαμηλός, αντανakλώντας τον αναμενόμενο αντίκτυπο των παρελθοντικών συνταξιοδοτικών μεταρρυθμίσεων μακροπρόθεσμα. Η Ιταλία βρίσκεται τώρα σε μεσαίο κίνδυνο σε σύγκριση με τον υψηλό κίνδυνο του 2021.

Η τελευταία αναθεώρηση του πλαισίου βιωσιμότητας του χρέους για την πρόσβαση των χωρών στην αγορά από το ΔΝΤ το 2021, εισήγαγε σημαντικές μεταρρυθμίσεις, ως απάντηση σε ελλείψεις που αποκαλύφθηκαν από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και τις εθνικές κρίσεις χρέους της Ευρωζώνης. Μέσα στις ελλείψεις αυτές συμπεριλαμβάνονται οι αισιόδοξες προβλέψεις ανάπτυξης σε αρκετές

#SESSION7

Ο κύκλος των εισηγήσεων του σεμιναρίου ολοκληρώθηκε με το **έβδομο session**, όπου ο **Francesco Zezza**, έκανε μια ανασκόπηση στο δημόσιο χρέος των χωρών της ΕΕ και εστίασε λεπτομερέστερα στο χρέος της Ιταλίας, τις υφιστάμενες οικονομικές συνθήκες της χώρας αλλά και τις επερχόμενες προκλήσεις.

χώρες που ήταν σε κρίση, οι εν μέρει υποεκτιμημένοι δημοσιονομικοί πολλαπλασιαστές, η έλλειψη μιας βασικής αξιολόγησης βιωσιμότητας, το περιορισμένο πεδίο ετερογένειας χωρών καθώς και αναποτελεσματικά εργαλεία για την απεικόνιση της αβεβαιότητας. Η μεταρρύθμιση των δημοσιονομικών κανόνων μπορεί να δημιουργήσει μια σειρά από προβλήματα για τις χώρες υψηλού χρέους, ειδικά εάν η πορεία προσαρμογής συνεπάγεται μεγάλο δημοσιονομικό περιορισμό. Το πλαίσιο της Κομισιόν εξακολουθεί να έχει σημαντικά μειονεκτήματα (π.χ. χρήση μη παρατηρήσιμων μεταβλητών, καμία ανατροφοδότηση από τα ασυντόνιστα μέτρα λιτότητας, αναμενόμενες επιπτώσεις της συμπίεσης των κρατικών δαπανών, χαμηλές τιμές πολλαπλασιαστή). Εάν τα επιτόκια παραμείνουν τόσο υψηλά και η ανάπτυξη επιβραδυνθεί, θα απαιτούνται υψηλά ποσοστά πρωτογενών πλεονασμάτων για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η δημογραφία της ΕΕ θέτει επίσης σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα του χρέους, καθώς οι πληρωμές των συντάξεων αναμένεται να αυξάνονται σταθερά.

Τέλος, οι πόροι από το Ταμείο Ανθεκτικότητας και Ανάκαμψης δεν ανταποκρίνονται στο ύψος των απαιτούμενων στόχων (περιορισμένοι πόροι, πάρα πολλά έργα, μειωμένη ικανότητα για επενδύσεις στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες της Νότιας Ευρώπης).

Η διαρθρωτική ευπάθεια της ΕΕ σε πολλούς τομείς όπως η ενεργειακή και ψηφιακή μετάβαση και η εξάρτηση από εισαγωγές, απαιτεί γενναίες επενδύσεις, αναντίστοιχες με το ισχύον δημοσιονομικό πλαίσιο.

“ Η διαρθρωτική ευπάθεια της ΕΕ σε πολλούς τομείς όπως η ενεργειακή και ψηφιακή μετάβαση και η εξάρτηση από εισαγωγές, απαιτεί γενναίες επενδύσεις, αναντίστοιχες με το ισχύον δημοσιονομικό πλαίσιο ”

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΡΟΓΓΥΛΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Το σεμινάριο ολοκληρώθηκε με τις συμπερασματικές παρατηρήσεις των ομιλητών, επισημαίνοντας τα πεδία ιδιαίτερης βαρύτητας.

Ο **Magnus Ryner** εστίασε στην πολιτική διαδικασία του δημοσιονομικού πλαισίου επισημαίνοντας πως γίνεται το ελάχιστο δυνατό και με πολύ αργούς ρυθμούς με στόχο απλά τη διατήρηση της Ευρωζώνης. Τόνισε επίσης πως δεν διεξάγεται συζήτηση σε επαρκές επίπεδο σχετικά με τις γεωπολιτικές ισορροπίες που επηρεάζουν δημοσιονομικά την ΕΕ (πχ αύξηση στρατιωτικοποίησης και κονδυλίων για την ασφάλεια), καθώς και τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του πολέμου που μαίνεται στην Ουκρανία.

Η **Μαρίκα Φραγκάκη** εντόπισε πως το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης ήταν πιο αποτελεσματικό όταν «παραμερίστηκε» λόγω της πανδημικής κρίσης και ελαστικοποιήθηκαν οι σκληροί δημοσιονομικοί όροι λιτότητας. Συμπληρωματικά, ανέφερε πως η Γερμανία δεν έχει πλέον την ίδια ηγεμονική θέση όπως είχε κατά την περίοδο της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Παρόλα αυτά, οι ήδη έντονες ανισότητες μεταξύ των κρατών μελών αυξάνονται ακόμα περισσότερο.

Ο **Olivier Bodin** έθεσε την οικολογική μετάβαση ως προτεραιότητα, επισημαίνοντας τον κίνδυνο να χαθεί το νόημα της κατά τη διάρκεια των διαδικασιών. Η διαχείριση της μακροοικο-

νομικής ανισορροπίας πρέπει να αποτελέσει το επόμενο βήμα, μέσω εναλλακτικών δεικτών που συμπεριλαμβάνουν περιβαλλοντικούς παράγοντες. Με σταθερότητα και συνέπεια θα επιτευχθεί σταδιακά και ο μετασχηματισμός σε πολιτικό επίπεδο.

Ο **Ολιβιέ Βαρδακούλιας** στάθηκε στη μεγαλύτερη εικόνα των πράσινων οικονομικών και ανέφερε τρεις πυλώνες. Ο πρώτος είναι η απόπειρα να «πρασινίσουν» όλα τα ευρωπαϊκά κονδύλια. Ο δεύτερος αφορά μια βιώσιμη οικονομική στρατηγική για την ΕΕ, κυρίως για τον ιδιωτικό τομέα. Ο τρίτος πυλώνας εστιάζει στην ΕΚΤ και τις υπάρχουσες αλλά ελλιπείς ακόμα πολιτικές εποπτείας και πρόληψης με στόχο την οικολογική μετάβαση. Η πράσινη νομισματική πολιτική, που είναι ο κορμός των κεντρικών τραπεζών, θα μπορούσε να παίξει κεντρικό ρόλο στο δημόσιο χρέος. Τα ερωτήματα για περαιτέρω συζήτηση που έθεσε αφορούν το κατά πόσο μπορεί να υπάρξει ένα κεντρικό εργαλείο που θα διοχετεύει κονδύλια στα δημόσια οικονομικά, πώς το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο μπορεί να είναι βιώσιμο και να προωθεί τη συνοχή και τέλος με ποιον τρόπο θα σταματήσει η ΕΚΤ να αποτελεί ένα «μαύρο κουτί» όσον αφορά τις διαδικασίες της και την πολιτική επιρροή που ασκεί.

Ο **Sebastian Mang** επικεντρώθηκε στη βιομηχανική πολιτική της ΕΕ και στην ανάγκη αυτή να μειώνει τους κινδύνους των ιδιωτικών επενδύσεων. Με την υπάρχουσα βιομηχανική πολιτική, ο πλούτος συσσωρεύεται μεταξύ μικρού αριθμού επιχειρήσεων και είναι αδύνατη η αναδιανομή του. Η μακροπρόθεσμη δημοσιονομική ικανότητα της ΕΕ πρέπει να περιλαμβάνει ιδίους πόρους και αμοιβαιοποίηση των δημόσιων χρεών. Ωστόσο, η έλλειψη διορατικότητας στην ηγεσία της ΕΕ θα συνεχίσει να οδηγεί σε αλληπάλληλες κρίσεις. Οι δυσμενείς πλειοψηφίες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάνουν τρομερά δύσκολη τη δημιουργία συμμαχιών ικανών να αποτρέψουν καταστροφικές πολιτικές. Ενδέχεται έτσι η πρόταση της Κομισιόν να μη δεχτεί ιδιαίτερες τροποποιήσεις.

Ο **Francesco Zezza** υπογράμμισε πως το προτεινόμενο πλαίσιο όχι μόνο θα θέσει σε κίνδυνο τα ήδη υψηλά δημόσια χρέη χωρών όπως η Ελλάδα και η Ιταλία, αλλά θα θέσει σε κίνδυνο και άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Η διπλή μετάβαση που χρειάζεται (ψηφιακή και οικολογική) απαιτεί τεράστια ποσά επενδύσεων και ως εκ τούτου είναι απαραίτητη μια ριζική αλλαγή της

πολιτικής της ΕΕ. Στις χώρες που απαιτούνται περισσότερες δημόσιες επενδύσεις (υπερχρεωμένες χώρες) θα είναι το πιο δύσκολο να επιτευχθεί αυτό. Ο ρόλος των ακαδημαϊκών είναι να αμφισβητούν τις τεχνικές λεπτομέρειες εκτός από τα πολιτικά προβλήματα, να αναπτύξουν νέα μακροοικονομικά μοντέλα και νέους δείκτες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καταλήγοντας, το σεμινάριο συνέκλινε σε ορισμένα σημεία. Αρχικά, οι δημόσιες επενδύσεις και οι δημόσιες δαπάνες θα πρέπει να είναι αναπόσπαστο κομμάτι στη χάραξη πολιτικής ώστε να αντιμετωπίζονται μελλοντικές κρίσεις, αλλά και για να επιτευχθεί σε πανευρωπαϊκό επίπεδο η πράσινη μετάβαση με επίκεντρο την κοινωνική ευημερία. Επιπλέον, πρέπει να συνδυαστούν η δημοσιονομική και η νομισματική πολιτική για τη διαμόρφωση του νέου δημοσιονομικού πλαισίου. Τέλος, απαιτείται πολιτική βούληση για να επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία και η βιώσιμη ανάπτυξη στην Ευρώπη. Έτσι, τόσο ο εκδημοκρατισμός των θεσμών όσο και η δημιουργία ισχυρών προοδευτικών συμμαχιών αποτελούν τις βασικότερες προκλήσεις.

Κριτική υφιστάμενου πλαισίου

- Επιμονή προς τον πειθαρχικό νεοφιλελευθερισμό, ο οποίος βασίζεται στην κινητικότητα του κεφαλαίου και στη δομή της παγκόσμιας χρηματοδότησης – μια δομή που υπόκειται σε κερδοσκοπικές φούσκες και βραχυπρόθεσμους όρους.
- Το υφιστάμενο δημοσιονομικό πλαίσιο είναι πολύπλοκο και δύσκολο να παρακολουθηθεί και να εφαρμοστεί από τα κράτη-μέλη.
- Απουσιάζει η μέριμνα για επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές και συνεπώς η ανάπτυξη προέρχεται από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις.

- Το ΣΣΑ επιτρέπει τη δημοσιονομική επέκταση σε καλές περιόδους και επιβάλλει τον δημοσιονομικό περιορισμό στις κακές περιόδους με τη συστηματική παραγνώριση της επίδρασης της εξυπηρέτησης του χρέους στην ικανοποίηση θεμελιωδών κοινωνικών και αναπτυξιακών αναγκών.
- Η ψηφιακή και οικολογική μετάβαση απαιτούν τεράστια ποσά επενδύσεων και τα αντικίνητρα που υπήρχαν ως τώρα για κεφαλαιουχικές επενδύσεις περιορίζουν τη διπλή αυτή μετάβαση. Οι αυξήσεις στα επιτόκια οδηγούν σε σημαντική αύξηση του κόστους κεφαλαίου για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και άλλες κεφαλαιουχικές επενδύσεις.
- Πολλά κράτη-μέλη διατρέχουν υψηλό κίνδυνο δημοσιονομικής βιωσιμότητας μεσοπρόθεσμα. Τα υπερχρεωμένα κράτη-μέλη της ΕΕ αντιμετωπίζουν προκλήσεις στην εφαρμογή πράσινων βιομηχανικών πολιτικών λόγω των περιορισμών δανεισμού.
- Το ΣΣΑ έχει αρκετές ελλείψεις, όπως οι αισιόδοξες προβλέψεις ανάπτυξης σε αρκετές χώρες που ήταν σε κρίση, οι εν μέρει υποεκτιμημένοι δημοσιονομικοί πολλαπλασιαστές, η έλλειψη μιας βασικής αξιολόγησης βιωσιμότητας, το περιορισμένο πεδίο ετερογένειας χωρών καθώς και αναποτελεσματικά εργαλεία για την απεικόνιση της αβεβαιότητας.

- Η ΕΚΤ ως τώρα δεν αποτελεί εργαλείο υποβοήθησης των κρατών-μελών αλλά εν μέσω διαδοχικών κρίσεων εστιάζει στη διάσωση των τραπεζών και την αγορά ομολόγων.

Κατεύθυνση πολιτικών

- Η δημοκρατική νομιμότητα των θεσμών της ΕΕ πρέπει να αποτελεί βασική προτεραιότητα. Η αλλαγή παραδείγματος είναι απαραίτητη, ώστε να ενδυναμωθεί η συμμετοχή των πολιτών, να επιτευχθεί κοινωνική και οικολογική πρόοδος και κοινωνική δικαιοσύνη χωρίς αποκλεισμούς. Για παράδειγμα, άμεση ανεξαρτησία των δικαστικών συστημάτων αλλά και των μέσων ενημέρωσης και θωράκιση της ελευθερίας του τύπου, ίση εκπροσώπηση των φύλων στους θεσμούς κ.ά. (βλ. αναλυτικά «Εκθεση της Ανεξάρτητης Επιτροπής για την Ευημερία και Ισότητα»).
- Η διαχείριση της μακροοικονομικής ανισοροπίας πρέπει να αποτελέσει το επόμενο βήμα, μέσω εναλλακτικών δεικτών που συμπεριλαμβάνουν περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Οι οικονομικές και κοινωνικές προτεραιότητες να πάψουν να θεωρούνται ως αντιφατικές με δεσμευτική εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων (π.χ. εισαγωγή πολιτικών για κοινωνική στέγαση και την ομαλή ένταξη των προσφύγων και των μεταναστών στον κοινωνικό ιστό).
- Ανάγκη για «ελαστικότερη συμμόρφωση» στον περιορισμό του δημόσιου χρέους, ώστε να δοθεί περισσότερος χώρος για τις απαραίτητες δημόσιες επενδύσεις. Η αμοιβαιοποίηση χρέους στην ΕΕ που ξεκίνησε με το Ταμείο Ανάκαμψης θα πρέπει να μονιμοποιηθεί ως εργαλείο, προωθώντας κοινά ευρωπαϊκά εγχειρήματα. Το Next Generation EU θα πρέπει να λειτουργήσει ως πρότυπο για μια μόνιμη διαδικασία ρύθμισης του χρέους.

- Το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο πρέπει να είναι βιώσιμο και να προωθεί την κοινωνική συνοχή. Πρέπει να εξεταστούν οι αποκλίσεις μεταξύ των κρατών-μελών, ώστε να εντοπιστούν οι τάσεις ενίσχυσης ή αποδυνάμωσης της κοινωνικής συνοχής στην ΕΕ.
- Είναι απαραίτητος ο συνδυασμός νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών για την αντιμετώπιση των κρίσεων.
- Ύπαρξη μιας Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) ειδικού σκοπού. Η ΕΚΤ θα πρέπει να εστιάζει περισσότερο στην απασχόληση και τη σταθερότητα των τιμών και να γίνει κατανοητό πως δε γίνεται να αναφερόμαστε πλέον σε πληθωρισμό της τάξης του 2%. Η ΕΚΤ επίσης, πρέπει να πάψει να αποτελεί ένα «μαύρο κουτί» όσον αφορά τις διαδικασίες της και την πολιτική επιρροή που ασκεί.
- Πρέπει να υπάρξει αξιόπιστη δέσμευση για την κατάρτιση ενός πράσινου εθνικού προϋπολογισμού με αντιστάθμισμα μεταξύ των δαπανών που σχετίζονται με το υψηλότερο χρέος και αυτών που δεν επενδύονται στο κλίμα. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με την υιοθέτηση ενός «πράσινου χρυσού κανόνα», δηλαδή την εξαίρεση των περιβαλλοντικών δαπανών από τον υπολογισμό του ελλείμματος έως ένα ορισμένο ποσοστό και την ενσωμάτωση των δημοσιονομικών κινδύνων που σχετίζονται με το κλίμα στις αναλύσεις βιωσιμότητας του χρέους.
- Η βιομηχανική πολιτική της ΕΕ οφείλει να μειώνει τους κινδύνους των ιδιωτικών επενδύσεων. Με την υπάρχουσα βιομηχανική πολιτική, ο πλούτος συσσωρεύεται μεταξύ μικρού αριθμού επιχειρήσεων και είναι αδύνατη η αναδιανομή του (π.χ. ύπαρξη “Διαβατηρίων Εταιρικής Υπευθυνότητας” για μεγάλες επιχειρήσεις στην Ενιαία Αγορά και ψηφιακή και αποτελεσματική φορολόγηση των κερδών μεγάλων εταιριών).
- Κομβική η σημασία της υποστήριξης της προγραμματικής σύγκλισης όλων των ευρωπαϊκών προοδευτικών δυνάμεων.

**Θερμές ευχαριστίες σε όλους και όλες τους
συμμετέχοντες/τις συμμετέχουσες!**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ